

k těm, které se neomezují na přehled a systematizaci známého, nýbrž se snaží o zaostření pozornosti teorie na jevy, které v praxi dobře známe a na něž si mnohdy jen stěžíjeme. Teoretická analýza podmínek a předpokladů negativních jevů za socialismu spjatých s maloměšťáctvím, s jeho podnikavostí a spekulacemi je nezbytná pro boj s těmito jevy.

T. Ollík v posledním článku rozebírá podíl kultury na formování socialistického způsobu života. Z jeho stati zaujmou části, jež zdůrazňují aktivizující roli kultury, formování aktivních postojů a přístupů lidí, pasáže, jež ukazují nebezpečí a lehkovážnost přecenění automatismu ve vytváření nového způsobu života. Zajímavé jsou i úvahy o napodobování bývalých vládnoucích tříd ve způsobu života a o vlivu náboženství.

Recenzovaný sborník je určen především pro potřeby ekonomické propagandy a agitace. Tak zní i název edice, v níž vyšel. Nadhozené a řešené problémy však rozhodně nelze omezit na rámec ekonomie. Vždyť jde o problematiku, které nutně vyžaduje interdisciplinární přístup a autoři sborníku nejsou všichni jen ekonomicky orientováni. Navíc je jejich sborník výsledkem studijního úsilí, které trvá již delší dobu a je součástí plánu vědeckovýzkumné práce. I když jde o populární výklad, jsou dotčeny i metodologické a teoretické problémy i analýza kategorií. V těchto souvislostech považují za zvláště podnětný příspěvek F. Hronského, i když by bylo možné z jiného hlediska, jak nasvědčují zvláště sovětské diskuse, namítnout, že pojetí životního způsobu příliš jednoznačně váže na pojem potřeb a činností. Z dalších statí lze zvláště ocenit statí E. Magdolena, I. Grígera a R. Roška. Ostatní mají také solidní úroveň, přece jen však místy opakují věci známé odjinud, nebo podávají jen přehled problémů a přístupů bez hlubšího zaměření. Je to jistě podmíněno rozsahem statí i záměrným popularizujícím zaměřením. Jako celek však sborník velmi dobře reprezentuje slovenské autory, kteří se zabývají problematikou socialistického

životního způsobu a jistě již je vhodnou a hledanou pomůckou pro všechny, kteří se zajímají o otázky, jež souvisejí s rozvíjením socialistického životního způsobu v naší zemi. I pro zájemce – odborníky je sborník jistým, byť ne úplným a vyčerpávajícím přehledem o základních přístupech a řešeních, k nimž se dopracovali slovenští autoři při rozpracování teoretických, metodologických i aplikačních problémů, jež se vynořují při zkoumání socialistického způsobu života.

Eduard Urbánek

Vývoj způsobu života v souvislosti s perspektivním rozvojem společnosti (Interní edice Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV, 1973)

Recenzovat publikace vydané pouze pro vnitřní potřebu nějaké instituce nebývá zvykem. Budiž nám však dovoleno udělat výjimku, neboť i když tato studie nebude přístupná širokému okruhu čtenářů, přece o ní chceme alespoň informovat; je totiž pozoruhodná a úzce souvisí s tématem sborníku.

Studie Vývoj způsobu života v souvislosti s perspektivním vývojem společnosti byla zpracována pracovní skupinou při Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV ve spojitosti s prognózováním československé společnosti do roku 1990 a jako reakce na stále rostoucí význam formování socialistického způsobu života, zdůrazňovaný ve stranických i státních dokumentech všech socialistických zemí. Vychází se v ní z pojetí způsobu života jako kvalitativního komplexu společenských potřeb lidí, způsobů jejich utváření a uspokojování. Jeho základní determinanta je charakter společenskoekonomické formace, materiální životní podmínky a ekonomické postavení jednotlivých tříd a skupin – se změnou společenskoekonomického řádu jsou spojeny hluboké přeměny i ve způsobu života.

Vývoj československé společnosti v příštích desetiletích charakterizují autoři jako budování rozvinuté socialistické společ-

nosti, během kterého budou ze společenské struktury eliminovány pozůstatky antagonistického třídního vrstvení a během kterého postoupí homogenizace životního způsobu. Rozšiřování jeho socialistické podoby se musí vyrovnat s vlivem buržoazních forem a s pozůstatky maloměšťáckých stereotypů a posilovat naopak základní komponenty, ke kterým patří: socialistické vztahy vzájemné spolupráce vyplývající ze socialistického vlastnictví; postupný rozvoj a zlepšení společenské kvality práce a tomu odpovídající socialistický vztah k práci pro společnost; sociální jistota pro všechny pracující včetně zajištěné pomoci v době stáří; stále zvyšování životní úrovně pracujících a postupné rozšiřování jejich spotřeby; rozvoj potřeb vyplývajících ze zdokonalování socialistických vztahů mezi lidmi; postupné rozšiřování volného času nad hranice potřebné k prosté reprodukci pracovní síly; účast každého pracujícího na řízení socialistické společnosti a na jejím rozvoji; všeobecný a dynamický polytechnický i společenský vzdělanostní základ a stále zvyšování kvalifikace; stálý růst kulturní úrovně pracujících s postupnou preferencí vyšších kulturních hodnot; zdravý život rozvíjející fyzické síly člověka jako společenskou hodnotu; odpovědný vztah k přírodě a životnímu prostředí; socialistický pořádek a kázeň, socialistická ideovost – cílevědomý přístup k utváření vlastního života vyplývající z vědeckého světového názoru; mezinárodní solidarita pracujících, socialistický internacionalismus a činnorodé socialistické vlastenectví; socialistický přístup k utváření rodinných vztahů a při výchově dětí; ustavičná snaha o tvořivý přístup ke skutečnosti spojený s postupným všeobecným rozvojem sil a schopností. Všechny faktory tvoří vnitřně propojený systém, každý z nich má své místo a specifickou váhu a nevzniká jako automatický produkt socialistické revoluce, ale musí být cílevědomě sledován a rozvíjen. Rozhodující pro tento rozvoj je dynamika socialistických výrobních sil a výrobních vztahů. Vzájemný vliv výroby a životního

způsobu má dialektický charakter, pohybuje se ve spirále, která má dalekosáhlý význam pro prognózování. Určitý rozvoj výrobních sil a výrobních vztahů vyvolává specifické změny životního způsobu. Některé z nich pak působí jako urychlující faktor výrobních sil, a to jednak přímo (pokud vede k rozvoji sil a schopností pracovníka), jednak nepřímo, prostřednictvím nově vyvolaných pracovních stimulů.

V další části se studie o perspektivách socialistického životního způsobu zabývá jeho korelací se životní úrovní, kterou považuje za jednu z podstatných složek materiální báze života, ale jejíž úroveň nedeterminuje automaticky jistý životní způsob. Perspektivní vývoj socialistické společnosti, jak předvídají autoři, bude ve sledovaném období probíhat ve dvou etapách. V první, tj. v sedmdesátých a na počátku osmdesátých let, převažuje růst spotřeby, ale masový růst vzdělání, rozšiřování volného času, a tím i harmonický rozvoj lidské osobnosti jsou jenom částečné. Výroba tohoto období bude ještě charakterizována převážně mechanizací a racionalizačními opatřeními v organizaci, automatizace se ještě nerozšíří natolik, aby se dosáhlo výrazné změny v celkové struktuře společenské dělby práce; jednoduché pracovní úkony budou převažovat. Zvrat může zaručit až rozsáhlé a intenzivní pronikání vědy do výroby, se kterým se počítá až ve druhé etapě, tj. ve druhé polovině osmdesátých let. Jeho důsledkem má být masový rozvoj sil a schopností všech účastníků výrobního procesu, růst tvořivé aktivity, kvalifikace a vzdělání.

V prognóze obou etap se počítá s prosazováním zákonitých tendencí vyplývajících ze socialistických výrobních poměrů. Prvou je uplatňování kolektivních životních forem. Předpoklady jejich růstu jsou v povaze i organizaci pracovního procesu a v mimopracovní aktivitě. Druhou tendencí je rozvíjení tvořivých stránek lidské osobnosti, zejména pak těch, které ústí do aktivní účasti na výstavbě socialistické společnosti v různých oblastech pra-

covní i mimopracovní sféry. Tato tendence má pro formování socialistického způsobu života tím větší význam, že prognostické práce nepředpokládají pro nejbližší dobu dostatečné rozšíření možnosti uplatnit tvořivé stránky přímo v pracovním úkolu.

Utváření socialistického životního způsobu je nedílnou součástí sociálně ekonomického plánování. Hospodářský vývoj může však vedle příznivých okolností přinášet i tendence, které by mohly vést ke stagnaci a sehrát tak retardační roli (kupř. právě pomalé změny v charakteru práce). Předpokládaný růst životní úrovně je spojen s problémy bydlení, s celkovou přestavbou sídlištních sítí a zefektivněním časových výdajů spojených s péčí o domácnost. Posledně jmenovaná má v podstatě dvě možnosti řešení: buď může pokračovat v dosavadním trendu, v němž se víceméně konzervuje na vyšší úrovni tradiční způsob obstarávání domácnosti, nebo rozvíjet tam, kde jsou k tomu předpoklady, společenská řešení, při kterých socialistické organizace přebírají řadu funkcí vykonávaných dosud uvnitř rodiny. Dnes se zatím pokračuje v prvním způsobu řešení problému, ale v dalším desetiletí se bude stále více prosazovat společenská péče o domácnost. Zdokonalováním individuální péče se totiž posiluje uzavírání do soukromí, které je až na dospívající mládež silným prvkem životního způsobu všech skupin obyvatelstva. Předností rozšiřování služeb placených obyvatelstvem je, že je efektivnější a že jeho společenská základna otevírá větší možnosti pro cílevědomé formování životního způsobu. Proto potřeby socialistického životního způsobu nutí zkoumat ekonomické možnosti potřebného předstihu rozvoje placených služeb před růstem výroby hmotných statků dlouhodobé spotřeby určených pro vnitřní trh a individuální použití. Orientace na preferenci služeb jako formy uspokojování potřeb ve sféře spotřeby je jedním z perspektivních momentů divergence kapitalismu a socialismu a jedním ze směrů, ve kterém se prosazuje přednost socialistického zřízení.

Oblastí, ve které je účelné a možné prosazovat hromadné řešení formou placených služeb, je podle autorů rozsáhlá a složitá síť rekreačních činností. Jde především o velkorysé řešení tzv. „druhého bydlení“ obyvatelů velkoměst, a v našich podmínkách vlastně měst vůbec. Dosavadní praxe individuálních chat a chalup je nevyhovující. Společnost by tedy měla zvýšit nabídku rekreačních sídel, společensky využívaných, ale s možností uplatnit individuální sklony a záliby.

Ve druhé části studie jsou řešeny problémy diferenciací a homogenizace životního způsobu z hlediska tříd a sociálních skupin. Klíčovou roli ve formování socialistického životního způsobu má dělnická třída, které jsou hluboce vlastní některé rysy, přecházející jako základní součást do způsobu života v socialistické společnosti. Dělnická třída se změnila z třídy vykořisťované v třídu vládnoucí a jsou pro ni charakteristické dvě skutečnosti: relativně vysoká stabilita a zachovávání kontinuity hodnot. Vzorem pro ostatní sociální skupiny je preference společenského zájmu a schopnost podřídit mu zájmy osobní, důsledný odpor proti vykořisťování, vztahy soudružské spolupráce, ukázněnost a kolektivismus. V procesu socialistické výstavby se dělnická třída zbavuje rysů, kterými byla poznamenána za kapitalismu jako třída vykořisťovaná a prožívá všestranný vzestup: v oblasti materiální, politické, kulturní i lidských vztahů. Tento proces je postupný a v různých vrstvách dělnické třídy se rozvíjí s různou intenzitou. Třída družstevních rolníků si vytváří nový životní způsob založený na družstevním, socialistickém vlastnictví výrobních prostředků, na změnách v charakteru práce spojených s přeměnou zemědělství na mechanizovanou a specializovanou velkovýrobu, změnách v pracovním režimu, který je tím umožněn. Jmenované změny jsou zásadní a hluboké, ale přesto se uskutečnily během života jedné generace a podstatně ovlivnily sbližování životního způsobu ve městě a na vesnici. Jednotícím prvkem jinak heterogenní vrst-

vy inteligence je převažující duševní činnost v povolání a výše vzdělání. Její sepětí se společenským systémem je realizováno změnou sociálního postavení a úsilím o myšlenkovou identifikaci s marxismem-leninismem.

Životní způsob je zakotven v sociální struktuře společnosti a v jejím pohybu a s ní podléhá procesům integrace i diferenciaci. V souladu s postupným vyrovnáváním sociálních a životních podmínek se integrují také jednotlivé komponenty životního způsobu především ve vertikální linii a převahy nabývá diferenciaci v rovině horizontální a individuální. V průběhu dalšího vývoje tedy bude docházet k jisté individualizaci v životním způsobu a zároveň k socializaci individuálních forem na úroveň společnosti a účasti na obecných, celospolečensky uznávaných hodnotách a aktivitách.

Zvláštními sociálními skupinami, jejichž specifikum v životním způsobu autoři analyzují, jsou zaměstnaní lidé, mládež, staří lidé – a také tady ukazují další perspektivy vývoje. Docházejí k závěru, že z hlediska tvorby socialistického životního způsobu je velmi důležité věnovat prvořadou pozornost formování socialistických postojů mladé generace a racionálnímu ovlivnění lidí v tzv. postproduktivním věku.

Závěrečná část studie je věnována vybraným problémům rozvoje životního způsobu, konkrétně přeměnám v povaze práce, které jsou pro vývoj rozhodující, vývoji kvalifikace a vzdělání spolu se společenskou angažovaností, relací pracovní a mimopracovní doby, využití volného času, vývoji rozdělování a sociálních jistot. Každý z těchto faktorů má svou specifikum a obsahuje další dílčí problémy. Řešit je autoři nechtějí a ani nemohou. Jejich práce je jistou fází ve výzkumu složité a společensky závažné problematiky, kterou se tím systematicky zabývá. Bylo by proto neuvážené vytýkat, že některé ve studii obsažené prognózy jsou diskusní – ostatně to jsou svým způsobem všechny společenské prognózy, protože jejich pravdivost proěřuje teprve čas – nebo málo argu-

mentované. Přijměme raději studii jako pracovní základ a jako mnohostranný podnět inspirující k dalším úvahám o budoucnosti socialistického životního způsobu v naší společnosti.

Jitka Havlová

Lebensweise und Moral im Sozialismus (Berlin 1972)

Jednou z četných publikací NDR z poslední doby zabývajících se aktuálními otázkami životního způsobu je kniha *Životní způsob a morálka za socialismu (Lebensweise und Moral im Sozialismus)*.

Tato kolektivní monografie se zabývá problémy životního způsobu v rozvinuté socialistické společnosti. V sedmi kapitolách zkoumá morálku a životní způsob v období třídního boje, utváření nového člověka v NDR, vztah osobnosti a společnosti za socialismu, odpovědnost osobnosti jako občana, vliv socialistického pracovního procesu na vývoj morálky a otázky osobního života člověka v socialistické společnosti.

Velká pozornost je věnována analýze pojmu „životní způsob“. Tato analýza se provádí na širokém historickém pozadí. Životní způsob zahrnuje podle názorů autorů pracovní proces i volný čas, všechny formy životní činnosti člověka, zahrnuje prvky jak materiálního, tak i duchovního života společnosti. V životním způsobu se odrážejí obyčeje, tradice, kultura určitého národa.

Autoři publikace se zamýšlejí nad vztahem mezi životním způsobem a způsobem myšlení a konstatují, že mezi oběma existuje složitý zprostředkovaný vztah, neboť z ekonomických vztahů vznikají určité zájmy, objevují se stimuly, utváří se jakýsi zprostředkovací článek, jehož prostřednictvím působí životní způsob na způsob myšlení lidí. Kniha ukazuje všchnu složitost a zprostředkovanost vztahů mezi životním způsobem a způsobem myšlení lidí, autoři přecházejí k charakterizování socialistického životního způsobu, poukazují na reálné rozpory socialismu, hledají způsoby jejich řešení, jejich souvislost